

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ'NDE
DİN PSİKOLOJİSİ İLE İLGİLİ YAPILAN TEZLER (1980-2002)
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Mustafa KOÇ*

**A Study on the Theses of Psychology of Religion Submitted to Uludağ University
(1980-2002)**

In this article, final dissertations and M.A. and Ph.D. theses concerning with psychology of religion prepared in Uludag University from 1980 to 2002 were introduced. Firstly the importance of bibliographical works was stated and then the information was given about studies of psychology of religion in Turkey. After this, it was tried to analyse contents of these theses according to titles as religious development through developmental periods and relation between religion and mental health and psychology of mysticism. Finally, final dissertations concerning with psychology of religion which was prepared in Uludag University Faculty of Theology were listed in alphabetical order as regards their authors.

Keywords: Psychology of Religion, Bibliography, M.A. and Ph.D. Theses

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Bibliyografya, Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

GİRİŞ

Herhangi bir bilim dalını tanımanın en kolay yollarından birisi, ilgili bilim dalında yapılan akademik araştırma konularının tespit edilmesidir. İnsan düşüncesinin etkinlik alanlarından biri olarak bilim, bireysel yaşantıları aşan bir nitelik taşıdığı için çeşitli düşünce ve araştırma ürünlerinin birikimi sonucunda meydana gelir. Dolayısıyla bu bilimsel birikim, farklı zaman periyotları ve çeşitli sosyal çevrelerin izini taşıdığı için sürekli farklılıklar, hatta zaman zaman çelişkiler sergileyebilir.

Bir bilim dalıyla ilgili literatürün gerçekçi bir profilini ortaya koyan bibliyografik çalışmalar, yayınların kaydı, tanımı, sınıflaması ve nitel çözümlemesi hakkında bilgi vererek ilgili bilim dalına ait yazılı dokümanlar sağlar. Dolayısıyla bu tarz yapılan araştırmalar, sistematik çalışmayı kolaylaştırıcı

* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi Bilim Dalı Doktora (Ph.D.) Öğrencisi, kocmustafa2@mynet.com

veri bütünleri oluşturmak amacıyla, yazılı belgeleri araştıran, tanımlayan ve sınıflandıran bir çalışma alanı oluşturur. Şu halde bibliyografik çalışmalar, elde edilen bilgi koleksiyonlarının bir özeti olduğu için bilgi dünyasının bir kesimine ulaşmayı sağlayan önemli birer araçlardır. Bu bağlamda araştırmacılara birikim sağladığı için bir bakıma geçen yüzyıllar ile bugünün insanı arasındaki boşluğu kapatma işlevi gördüklerini de söylemek mümkündür. Bu işlevlerini ise, çalışmalar hakkında doğrudan bilgi vererek değil, bu bilgiye atıfta bulunarak yerine getirirler. Özetle, bibliyografik çalışmalar, araştırmacılara bilmedikleri bir alanda yönlerini tayin etmeye yardımcı olan bir pusula fonksiyonu icra ederler.¹

A) TÜRKİYE’DE DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARINA KISA BİR BAKIŞ

Din psikolojisi, psikoloji ve din bilimleri ile ilgisi olan bir bilim dalı olmakla birlikte kendine has bir tarihi, araştırma alanları, konuları, hedefleri, yöntemleri ve teknikleriyle bağımsız bir bilim dalıdır. Öte yandan din psikolojisinin özellikle din bilimleri ve psikolojinin çeşitli alanlarıyla çok sıkı bir ilişkisi vardır. Din psikolojisinin hareket noktası yalnızca bireydir. Bu bilim dalının araştırma konusu, genel anlamda bireyin psikolojisinde yaşanan ve çeşitli tezahürleriyle dışa yansıyan dinî hayat ve davranışlardır. Bu bağlamda dinî inançlar, merasim ve kanunlar, bu konudaki değişme ve gelişmeler din psikolojisinin araştırma alanına girer. Çünkü bu bilim dalı, bireyin neye ve nasıl inandığını, inananın sadece ne yaptığını değil aynı zamanda onu nasıl yaptığını da açıklamaya çalışır. Kısaca, din psikolojisi genelde bireyin dinî yaşamını kendine özgü bilimsel yöntemleriyle anlamaya ve açıklamaya çalışır.²

Türkiye’de din psikolojisi tarihine bakıldığında, bu bilim dalıyla ilgili yapılan çalışmaların çok yakın bir geçmişe dayandığını görmek mümkündür. Ankara İlahiyat Fakültesi’nde görev yapmış olan Egemen tarafından yayınlanan, “Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme”³ adlı küçük bir eser, bu alandaki yayınların öncülüğünü yapmıştır. Sözü edilen eser, iki ayrı bölümden oluşur. Birinci bölümde, din psikolojisi biliminin genel bir tanıtımı

1 Ayrıca İslâmî literatürde bilinen en yaygın bibliyografik eser, İbn Nedim (ö.987) tarafından kaleme alınan “*el-Fihrist*”tir. Öte yandan bu konudaki ilk eserlerden ve araştırmacıların bu gün de kullandığı kaynaklar arasında yer alan bir başka kaynak ise Katip Çelebi’nin “*Keşfü’z-Ziün an Esami’l-Kütübi ve’l-Fünûn*” adlı eseridir.

2 Yavuz, Kerim, “Din Psikolojisi” md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul-1994, C.9, sh. 341-342

3 Egemen, B. Ziya, *Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1952

yapılmış, ikinci bölümde ise, psikanaliz ekolünün temel görüşleri ele alınmış, Freud ve Jung arasındaki görüş farklarına değinilmiş ve özellikle Freud'un din psikolojisinin tenkidi yapılmıştır. Egemen, bu eserinde, bağımsız bir İslâmî din psikolojisi kurulması gereğine dikkati çekmiştir. Daha sonra Armaner'in yaptığı çalışmalar⁴ Türkiye'de bu bilim dalının tanınması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu arada Özbaydar'ın yaptığı "Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma"⁵ adlı yine bu alanla ilgili yapılan ilk alan araştırmalarından biri olan çalışmayı da zikretmek gerekir. Öte yandan ampirik yöntemle yapılan bir diğer çalışma da Yavuz'un, "Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi"⁶ isimli araştırmasıdır. Erzurum yöresinde 7-12 yaşları arasındaki çocuklar üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, anket tekniği kullanılmıştır. Yavuz'un yaptığı bu çalışmada, çocuklarda dinî inancın uyanma ve gelişme yaşının 7 ile 9 yaş arasında olduğu, çocuğun dinî gelişiminde başta aile olmak üzere, sosyal çevrenin ve eğitimin etkisinin olduğu; kızların erkeklere göre inanmaya daha yatkın, dinî duygu ve ilgilerinin ise daha canlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca adı geçen çalışmada, Allah inancı ile çocuğun psikolojik eğilimleri arasında çok yönlü ilişkilerin varlığı görülmüştür. Bu bağlamda çocuklarda gerçek bir dinî şüphenin varlığından söz edilemeyeceği, ancak öğrenme ve anlamaya yönelik yoklayıcı ve araştırıcı soruların var olduğu vurgulanmıştır. Özetle araştırmacının vardığı sonuçların hemen hepsi, Batılı din psikologlarının tespitleriyle önemli ölçüde paralellikler göstermiştir. Yavuz, "Psikanalizde İlk Dinî Gelişmelerin Değeri"⁷ adlı çalışmasında ise, Freud ve Jung'un din psikolojisiyle ilgili görüşlerini tenkit ve değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Türkiye'de din psikolojisi alanında yayınlanmamış araştırmalar da vardır. Örneğin, Fırat'ın "Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu"⁸ adlı çalışması bunlardan biridir. Bu çalışma, üniversite gençliğinin dinî gelişim özelliklerini konu edinmektedir. Ankete dayalı olan bu araştırma sonuçlarına

4 Armaner, Neda, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, M.E.Basımevi, İstanbul-1967; *Psikopatolojide Dinî Belirtiler*, Ankara-1973; *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara-1980

5 Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul-1970

6 Yavuz, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yayınları, Ankara-1983

7 Yavuz, Kerim, *Psikanalizde İlk Dinî Gelişmelerin Değeri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, No:641, Erzurum-1987

8 Fırat, Erdoğan, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara-1977

göre, gençlerin büyük bir bölümü (%51.6) Allah'a inanmakla birlikte, inançsız ve inanç aleyhtarı olanların oranı da (%19) tahminlerin ötesindedir. Araştırmaya göre, üniversite öğrenimi, inançların aklileşmesi, inançsızlık, ilgisizlik ve inanç aleyhtarı tutumların artması yönünde bir etkide bulunmaktadır. Üniversite öğrencisi dinî pratiklerden çok dinin ahlakî prensiplerine ağırlık vermektedir. Öğrencilerin Allah'a karşı görev ve sorumluluk duygusundan çok, insanlığa karşı bir görev ve sorumluluk duygusu taşıdıkları görülmektedir. Yine Fırat'ın "Şahsiyet Gelişiminde Tövbenin Fonksiyonu"⁹ adlı teorik bir doçentlik çalışması bulunmaktadır. Öte yandan Peker tarafından yapılan "Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler"¹⁰ adlı araştırmada, farklı din ya da inanç sahibi kişilerin İslâm'a geçiş yapmalarında etkili olan faktörler incelenmiştir. Mülakat yöntemi ile yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre, bireyin önceki dininden tatmin olmaması, bazı şüphe ve çelişkilere düşmesi sonucu yaşadığı huzursuzluğun en etkili faktörler olduğu saptanmış, cinsel içerikli aşk ve sosyal uyum ihtiyacı faktörlerinin de bu konuda önde gelen güdüler arasında olduğu görülmüştür. Peker'in bir diğer araştırması olan "Suçlularda Dinî Davranışlar"¹¹ adlı çalışması da mahkumlar üzerinde uygulanan bir ankete dayanmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra yine yayımlanmamış araştırmalardan biri de Hökelekli tarafından yapılan "Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi"¹² adlı doktora çalışmasıdır. Adı geçen çalışmada, ortaöğretim öğrencilerindeki dinî gelişim özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Yaparel'in "Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma"¹³ adlı çalışmasında ise din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki, gelişim dönemlerinden ilk yetişkinlik dönemi içerisinde incelenmiştir.

Bunların yanı sıra, din psikolojisinin tarihi gelişim seyri içerisinde yayınlanmış bazı eserler de vardır. Bu bağlamda Pazarlı'nın "Din Psikolojisi"¹⁴ adlı yarı psikolojik yarı felsefi içerikli eseri ilk yayınlar arasında yer alır. Öte

9 Fırat, Erdoğan, *Şahsiyet Gelişiminde Tövbenin Fonksiyonu*, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara-1982

10 Peker, Hüseyin, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara-1979

11 Peker, Hüseyin, *Suçlularda Dinî Davranışlar*, Samsun-1987

12 Hökelekli Hayati, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bursa- 1983

13 Yaparel, Recep, *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-1987

14 Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul-1982

yandan Hayati Hökeleklî'nin yine aynı isimde bu alana önemli katkı sağlayan bir çalışması vardır.¹⁵ Altıntaş'ın, "Maarifetname'de Tasavvuf" ¹⁶ isimli eseri, tasavvuf psikolojisi alanında monografik bir incelemedir. Daryal da, "Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri" ile "İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili"¹⁷ isimli çalışmalarıyla Türkiye'de din psikolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmaların yanı sıra Şentürk'ün "Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı" ve "Din Psikolojisi"¹⁸ isimli araştırmaları ile Katipoğlu'nun "Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din"¹⁹ adlı kitapları bu alanda yayınlanan çalışmalardan bazılarıdır.²⁰ Sözü edilen eserlerin yayımlanmasından bugüne kadar yüksek lisans ve doktora çalışmalarından da yayımlananlar olmuştur.²¹

Görüldüğü gibi, Türkiye'de din psikolojisi bilim dalı kuruluş safhasında olduğu için bu alanda henüz yeterli akademik birikime ve literatüre ulaşılabilmiş değildir. Bu bilim dalının özellikle 1949 yılında ilk İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasıyla ve din psikolojisinin bu fakültede ders olarak okutulmasıyla birlikte gelişmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda gelişmeyi geciktiren faktörlerden birisi, din psikolojisi bilim dalıyla ilgili araştırmaların sadece ilahiyat fakültelerinde yapılan çalışmalarla sınırlı olmuş olmasıdır. Fakat bu alana olan ilgi gittikçe artmakta olduğundan kısa zamanda istenilen seviyeye gelineceği ümit edilmektedir. Bunun yanında Türkiye'de ilahiyat fakültelerinin sayıları bir hayli artmış olup, bu sahada bir çok din psikoloğu tarafından yüksek lisans ve doktora düzeyinde akademik çalışmalar yapılmaktadır. Araştırmaların çoğu, tasvirî tanımlayıcı bir nitelikte olup Batılı bilim adamlarının görüşlerini tekrarlamakta ve daha çok dinî gelişim psikolojisine ilişkin konularda yoğunlaşmaktadır. Yapılan araştırma ve çalışmaların sayısı başlangıç itibarıyla oldukça sınırlı iken kronolojik olarak bakıldığında, 1990'lı yıllardan bu yana yavaş yavaş yükselen bir grafik görmek mümkündür. Ayrıca son yıllarda bu bilim dalıyla ilgili yayın ve akademik çalışmaların hayli artış göstermekte olduğu

15 Hökeleklî, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara-1993

16 Altıntaş, Hayrani, *Maarifetname'de Tasavvuf*, İstanbul-1981

17 Daryal, A. Murat, *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*, İFAV Yayınları, 2.Baskı, İstanbul-1994; *İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yayınları, 3.Baskı, İstanbul-1999

18 Şentürk, Habil, *Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı*, Bahar Yayınları, İstanbul-1984; *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, No:177, İstanbul-1997

19 Katipoğlu, Bedri, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, İzmir-1991

20 Hökeleklî, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, 3.Baskı, Ankara-1998, sh. 54-59

21 Örnek bir çalışma için bkz. Gürses, İbrahim, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din -Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma-*, Arasta Yayınları, Bursa-2001

göze çarpmaktadır. Ancak müstakil bir bilim dalı olarak böylesine yoğun çalışmaların ivme kazandığı Türkiye’de din psikolojisinin metodolojik çalışmalarından yoksun olduğu da bir gerçektir.

İşte bu tür bibliyografik çalışmaların yapılması, din psikolojisi alanındaki çalışmalardan haberdar olunması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, spesifik olarak sadece Uludağ Üniversitesi’nde yapılmış lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmalarının -ulaşılabilirdiği kadarıyla- bir dökümünü vermeye çalışmaktır. Bu yapılırken de öncelikle yüksek lisans ve doktora tezlerinin muhteva analizleri, din psikolojisi içerisinde değerlendirilen ana konulardan bazılarının başlıkları altında toplanmaya çalışılmış ve son olarak da lisans tezlerinin bir listesi verilmiştir.

B) ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ’NDE DİN PSİKOLOJİSİ İLE İLGİLİ YAPILAN YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

ba) Gelişim Dönemlerine Göre Dinî Gelişimle İlgili Tezler

Birey, doğumla başlayan yaşam serüveninde çocukluk ile yaşlılık arasında çeşitli gelişim dönemleri yaşar. Bu dönemlerden biri de ergenlik dönemidir. Söz konusu dönem, gerek gelişim gerekse din psikolojisi açısından kendine özgü karakteristiği itibarıyla diğer gelişim dönemlerinden oldukça farklı bir profil çizmektedir. Gerek bu farklılıktan gerekse dönemle ilgili bilimsel literatürün çok olmasından dolayı ergenlik dönemi, Türkiye’deki din psikolojisi çalışmalarında diğer gelişim dönemlerine nazaran daha çok araştırılmış bir dönemdir.

Konuyla ilgili tespit edilen dokuz adet yüksek lisans ve doktora tezinin içeriğine geçmeden önce okuyucunun ilk anda rahatça görebilmesi için bu ve bundan sonraki konularla ilgili tezler öncelikle liste halinde verilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili yapılan tezlerin bibliyografik bilgileri şöyledir:

- Hökelekli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi, (Doktora Tezi), Bursa-1983, IV+146+IV sh.
- Kula, M. Naci, Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1987, 78 sh.
- Kula, M. Naci, Kimlik ve Din -Ergenler Üzerine Bir Araştırma-, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Bursa-1993, 207 sh.²²
- Albayrak, Ahmet, Ergenlerin Dinî Gelişiminde Korku ve Sevgi Motiflerinin Etkinliği, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1995, 180 sh.

²² Kula, M. Naci, *Kimlik ve Din -Ergenler Üzerine Bir Araştırma-*, Ayışığı Kitapları, İstanbul-2001

- Bahadır, Abdülkerim, Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1994, 207 sh.
- Çevik, Şükran, Ergenlerde Ölüm Düşüncesi ve Ölüm Ötesiyle İlgili Dinî İnançlar, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-2002, 171 sh.
- Bayyığıt, Mehmet, Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, (Doktora Tezi), Bursa-1989, 202 sh.
- Karaton, Leman Yüksel, Üniversiteli Kız Öğrencilerde Cinsel Ahlâk ile Dinî İnanç ve Tutumların İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1996
- Aslan, Nebile, Kur'an'la İlgili İnanç ve Tutumlar -İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması-, (Doktora Tezi), Bursa-2002

Bu konuyla ilgili ilk önemli çalışmalardan birisi Hökelekli (1983) tarafından doktora tezi olarak yapılan “Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi” adlı çalışmadır. Adı geçen çalışma bir alan araştırması karakteri taşımaktadır. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, gelişim psikolojisinin verilerine dayanılarak normal bir ergenin gelişim özellikleri ortaya konulmuş ve bu özelliklerin dinî hayat içindeki önemi belirtilmiştir. İkinci bölümde, ergenin dinî gelişimi bir bütün halinde incelenerek düşünce, duygu ve davranış bakımından dinî gelişimin esasları ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, dinî gelişimin niteliğini belirleyen unsurlar incelenmiş ve son bölümde, ergenlerin dinî bir tipolojisi çizilmiştir. Örneklemine çeşitli şehirlerden orta öğrenim öğrencilerinin oluşturduğu bu çalışmada, anket tekniği kullanılmış ve veriler bölümler içerisinde yeri geldikçe kullanılmıştır. Çalışmada sonuç olarak, ergenlik döneminin dinî uyanış dönemi olduğu ve dinî gelişim açısından sabit bir profil çizmediği, kendi içindeki yaşlara göre de farklılıklar gösterdiği ifade edilmiştir.

Kula (1987) tarafından yine ergenlik dönemiyle ilgili yapılan “Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi” isimli yüksek lisans tezi, giriş bölümü ile beraber beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırma problemi, amacı, kapsamı, kullanılan metot ve anketin uygulanması, verilerin toplanması başlıkları altında araştırma ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Araştırma İmam Hatip Liseleri’nde din eğitimi gören ergenlik dönemi gençlerinin kimlik bunalımı durumlarını tespit ve bu konuda din eğitiminin müspet veya menfi etkisinin olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anket sonuçları, tablolar halinde istatistiksel açıdan yüzdeleri alınarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak anket verilerine göre din eğitimi alan öğrencilerin, kimlik bunalımı ölçülerinden bir kısmını gelişim özelliği olarak yaşadıkları, din eğitiminin güven duygusunu kazanmada yeterli derecede etkili

olamamasına karşın hayat felsefesi geliştirme ve bir takım değer ve inançları kazandırmada etkili olduğu tespit edilmiştir.

Yine Kula (1993) tarafından yapılan “Kimlik ve Din -Ergenler Üzerine Bir Araştırma” adlı ergenlik dönemi gençlerinde din-kimlik ilişkisinin araştırma problemi olarak ele alındığı doktora tezinde, din-kimlik arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Genelde dinin kimlik üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu, dinî hayat ile kimliğin bağımsızlık boyutu arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğu vurgulanmıştır. Hayat felsefesi boyutunda ise herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Buna karşılık dinî hayat ile kimliğin mesleki rol ve cinsel kimlik boyutları arasında olumlu bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Cinsel kimlik ile dindarlık arasındaki ilişkinin olumlu olmasında da gencin cinsiyetini herhangi bir arayış ve bunalıma girmeden kabul edebilmesinde dinin kader anlayışının rolünün etkili olabileceği öne sürülmüştür. Çalışmada ayrıca, dindarlık seviyelerine göre cinsel kimlik ortalamalarının dindarlık puanı yüksek olanlarda diğer seviye gruplarına nazaran daha yüksek olduğu görülmüştür.

Albayrak (1995) tarafından yapılan “Ergenlerin Dinî Gelişiminde Korku ve Sevgi Motiflerinin Etkinliği” adlı yüksek lisans tezi, psiko-pedagojik bir bakış açısıyla ergenlerin dinî gelişiminde etkin olan iki zıt (sevgi-korku) motifi ve bunların etkilerini incelemiştir. Elde edilen bulgulara ve yapılan yorumlara temel teşkil etmek üzere birinci bölümde teorik yaklaşımlar ele alınmış, ikinci bölümde ise deneysel bir yaklaşımla bu iki motifin, ergenlerin dinî hayatının beş ayrı boyutundaki etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak sevgi motifinin korkuya göre daha etkili olduğu saptanmıştır. Buna sebep olarak ise, dinî kişiliğin temellerinin çocukluk döneminde atılmasıyla beraber, soyut kavramlara dayanan dinî yapılanmanın ergenlik döneminde olduğu, dolayısıyla duygusal bir hayat yaşayan ergenin dinî algılarında ve dinî yaşantısında sevginin yerinin korkuya göre daha önemli olduğu gösterilmiştir.

Bahadır (1994) tarafından yapılan “Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler” isimli ampirik bir diğer yüksek lisans çalışması ise, biri kavramsal çerçeve, diğeri araştırma bulguları ve bu bulguların değerlendirilmesi olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, temel ve alt problemler ile hipotezler, amaç ve önem, evren ve örneklem, araştırma tekniği ve uygulama ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kavramsal çerçevede ise, ergenliğin temel özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde ergenlik kavramı, gelişim evreleri, psikolojik ve sosyo-kültürel gelişimin yanı sıra ergenlikte dinî gelişim ile bu çağda ortaya çıkan dinî şüphe ve tereddütlere de

teorik anlamda yer verilmiştir. Araştırma sonuçları ve değerlendirme bölümünde ise, örneklem hakkında genel bilgiler verilerek örnekleme oluşturan ergenlerin dinî duygu, düşünce ve tutumları üzerinde durulmuştur. Son olarak da tezin temel konusu olan öğrencilerde dinî şüphe ve tereddütlerle ilgili bulgulara yer verilerek bunların istatistikî veriler ışığında değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bağlamda örnekleme katılan öğrencilerde dinî şüphe oranı %55.7 olarak bulunmuştur. Bunlara ilaveten, dinî şüphelerin ortaya çıkmasında temel faktörün zihinsel gelişmeler olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan Türkiye’de ölüm psikolojisini gelişim dönemleri açısından ergenlik dönemiyle sınırlayarak inceleyen Çevik (2002) tarafından yapılan, “Ergenlerde Ölüm Düşüncesi ve Ölüm Ötesiyle İlgili Dinî İnançlar” adlı yüksek lisans çalışmasında, adı geçen dönemde dindarlık ile ölüm düşüncesinin sıklık düzeyi, ölüm korkusu ve ölüm ötesi hayat inancı arasında ne tür bir ilişkinin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Bursa’daki dört farklı türden orta öğretim kurumunda (Özel Lise, Genel Lise, Fen Lisesi, İmam-Hatip Lisesi) öğrenim gören 400 ergen üzerinde tesadüfi örneklem yoluyla anket uygulanmıştır. Uygulanan anket sonucunda elde edilen veriler, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, dindarlık düzeyi, ölüm düşüncesi sıklık düzeyi gibi bağımsız değişkenler esas alınarak ve chi-kare test tekniği kullanılarak, konu ile ilgili oluşturulan hipotezlerin doğrulanma oranları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan istatistikî analizler sonucunda “ergenlik döneminde dinî inançların, ölüm ve ölüm ötesiyle ilgili tutumlar üzerinde olumlu etkileri vardır” şeklindeki temel hipotez ile diğer hipotezlerin bir çoğunun oldukça yüksek düzeyde doğrulandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla dinî inanç ile ölüm ve ölüm ötesine ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuştur.

Bayyigit (1989) tarafından yapılan “Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma”, isimli doktora çalışması ise, üniversite öğrencilerinin evren olarak seçildiği bir alan araştırması karakteri taşımaktadır. Çalışmada öncelikle din ve gençlik üzerine teorik bir çerçeve çizilerek daha sonra Selçuk Üniversitesi öğrencileri üzerinde uygulanan anket sonuçları değerlendirilmiştir. Örneklemini 1566 üniversite öğrencisinin oluşturduğu çalışmada, chi-kare anlamlılık testi uygulanmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, gençlerin din problemlerinin çok boyutlu, karmaşık ve çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucu ortaya çıktığı saptanmıştır. Ayrıca çalışmada, gençlerin önemli bir oranında inanç esaslarıyla ilgili ciddi problemlerinin olduğu, dinî pratiklerle ilgili tutumlarının ise olumlu olmasına karşın ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda ilgisizliğin olduğu belirtilerek,

üniversite öncesi alınan din eğitiminin, üniversite öğrenimi boyunca nitelik olarak değişim gösterdiği, buna paralel olarak da dinî inanç ve tutumlarda önemli değişimler olduğu belirtilmiştir.

Gençlik psikolojisiyle ilgili bir başka çalışma ise Karaton (1996) tarafından yapılmıştır. “Üniversiteli Kız Öğrencilerde Cinsel Ahlâk ile Dinî İnanç ve Tutumların İlişkisi” adlı saha araştırmasına dayalı bu yüksek lisans çalışması, üniversite öğrencisi genç kızların dinî inanç ve tutumları ile cinsel tutum ve davranışları arasındaki ilgi ve etkilenmenin istatistik tekniğiyle (korelasyon) araştırılmasını içermektedir. Araştırma; problemi, tekniği, uygulanması ve değerlendirilmesi ile ilgili bilgilerin verildiği giriş bölümünün dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gençlik, din, cinsel ahlâk kavramları teorik olarak işlenmiştir. Gençlik kavramı ve gençlik döneminin gelişim özellikleri genel olarak ele alındıktan sonra genç kızların ruhsal ve sosyal gelişimleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında genel olarak gençlikte dinî ve ahlâkî gelişimle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bölümün son kısmında ise genç kızların cinsel tutum ve davranışları üzerinde durulmuştur. Erkek arkadaş ve flört edinme, cinsel sapmalar (eşcinsellik ve mastürbasyon), bekaret, tesettür ve giyimle ilgili tutumlar, literatür çerçevesinde bölümün bu kısmında ele alınmıştır. İkinci bölüm ise elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanmasından oluşmaktadır. Bu bağlamda örneklem grubundaki öğrencilerin dinî inanç ve tutumları ile ilgili düşünceleri inanç, ibadet, bilgi ve duygu başlıkları altında (erkek arkadaş ve flört edinme, cinsel sapmalar, evlilik, bekaret, tesettür ve giyim, cinsel içerikli yayınlar, kürtaj ve doğum kontrolü, evlilik dışı cinsel ilişki) yüzdelerle tablolarla değerlendirilmiştir. Örneklem grubunun cinsel tutumları ile ilgili bulguların inanç ve tutumlar ile cinsel tutum ve davranışlar arasındaki korelasyonel bulgular ortaya konmuştur. Son olarak ise yorum ve tartışma başlığı altında her hipotez tek tek tetkik edilerek bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuç kısmında dinin, cinsel kimliğin oluşumu üzerinde ve cinsel tutumların bireylerin davranışlarına yansımada belirleyici bir faktör olduğu ifade edilmiştir.

Öte yandan yüksek din eğitimi alan üniversite öğrencilerinin Kur’ana ilişkin tutumlarıyla ilgili Aslan (2002) tarafından yapılan “Kur’an’la İlgili İnanç ve Tutumlar -İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması-” isimli doktora çalışmasında, dinî zihniyet değişimi ve yenilenme süreçlerinin, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an’la ilgili inanç ve tutumlarına nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir alan araştırması olup, istatistiksel analizlere dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an’la ilgili

inanç ve tutumları, yenilenme bilinç düzeyi açısından sorgulanmıştır. Bu sorgulama, dinî alandaki tartışmalı problemlere yönelik olarak hazırlanan ve 40 cümleden oluşan bir tutum ölçeği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, “ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an’la ilgili inanç ve tutumları yenilenme bilinci içermektedir ve bu bilincin oluşumunda yüksek din öğretiminin önemli bir yeri vardır” şeklinde ifadelendirilen temel hipotez desteklenmiştir. Bu sonuçlara göre yüksek din eğitiminin, Kur’an merkezli bir yenilenme sürecine bilinçli olarak katkı sağladığı ifade edilmiştir.

bb) Din-Ruh Sağlığı İlişkisiyle İlgili Tezler

Dünyada, özellikle son çeyrek yüzyıldan bu güne kadar devam eden süreçte din, her çevreden bireylerin ilgilerini çeken bir olgu olma eğilimi göstermektedir. Bu sebeple, sosyal bilimciler ve din bilimcileri de artan bu ilgiye paralel olarak, din konusunun bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve anlamlandırılması yönünde çaba sarf etmektedirler. Bu çaba, bu günde giderek artan bir hızla devam etmektedir. Bu bağlamda din olgusu, bireyin başta günlük problemleriyle başa çıkmada olmak üzere bir çok yönüyle ruh sağlığı açısından önem arz etmekte ve dolayısıyla da onun davranışlarını şekillendiren en önemli ve güçlü faktörlerden biri olarak, daha uzun süre bilim dünyasının dikkatlerini üzerine çekmeye devam edecektir. Bu cümleden olarak Türkiye’de, din psikolojisinde din-ruh sağlığı ilişkisini araştıran çalışmaların her geçen gün arttığını söylemek mümkündür.

Öncelikle konuyla ilgili tespit edilen tezler liste halinde aşağıda verilmiştir:

- Koç, Mustafa, Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-2002, 177 sh.
- Ekşi, Halil, Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, (Doktora Tezi), Bursa-2001, 254 sh.
- Doğan, Mebrûre, Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1997, 111 sh.
- Ünal, Nurten, Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1998, 177 sh.
- Özgül, Sabri, Engellenme Durumları ve Tabiatüstü Yüklemeler Arasındaki İlişkiler, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1998, 113 sh.
- Hayta, Akif, Psiko-Sosyal Uyum ve Dinî Pratikler -Bursa İlahiyat Örneği-, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1993, 192 sh.
- Aslan, Nebile, Dinî İman, Suç ve Tövbe İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1994

- Gürses, İbrahim, Çağdaş Kişilik Teorileri ve İslâmî Kişilik Modelinin Karşılaştırılması -Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma-, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Bursa-1999²³

Koç (2002) tarafından yapılan “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri” adlı ampirik çalışma, bireyin çocukluktan sonraki gelişiminin temel basamağı olan ergenlik döneminde yapılan dua ve ibadetin, ergenlerin ruh sağlıkları üzerinde ne gibi psikolojik etkilerinin olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmış bir alan araştırmasıdır. Türkiye’de ortaöğrenim gören ergenlerin seçildiği evreni temsilen, Bursa il sınırları içerisinde dört farklı türden orta öğrenim kurumunda öğrenim gören 400 ergen üzerinde tesadüfi örneklem yoluyla anket uygulanmıştır. Uygulanan anket aracılığıyla deneklerden alınan ham veriler, yaş, cinsiyet, dua ve ibadet etmenin sıklık ve içtenlik düzeyleri gibi nicel karakterdeki bağımsız değişkenlerle parametrik olmayan istatistiksel analiz tekniklerinden chi-kare tekniği uygulanarak, beklenen değerlerle gözlenen değerler arasındaki anlamlılık ilişkisi sınanmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda; “ergenlik döneminde yapılan dua ve ibadetin, ergenlerin ruh sağlıkları üzerinde olumlu psikolojik etkileri vardır” tezini ön gören temel hipotezle birlikte diğer hipotezlerin bir çoğunun oldukça yüksek bir düzeyde desteklendiği tespit edilmiştir.

Ayrıca konuyla ilgili Ekşi (2001) tarafından yapılan “Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora çalışmasında ise başa çıkma, dinî başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki, ilişkiyel tarama modeli kullanılarak incelendiği için saha araştırması niteliğindedir. Çalışmanın örneklemini, Marmara Üniversitesi’nde öğrenim gören Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerinden toplam 845 öğrenci oluşturmuştur. Örneklemin %55,5 erkek, % 49,5 ise kızlardan oluşmakta olup yaş ortalaması 20,62’dir. Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ile Kısa Semptom Envanteri kullanılan çalışmada, öğrencilerin son iki yıl içerisinde kendilerini en fazla etkileyen hayat olaylarıyla mücadele ederken kullandıkları dinî başa çıkma ve başa çıkma etkinlikleri ve bu etkinliklerin onlar üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, dinî başa çıkma tarzları cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, olayın algılanan etkisi ve eğitim görülen fakülteyle ilişkili bulunurken; olayın denetlenebilirliği ve kategorisinin,

23 Gürses, İbrahim, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din -Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma-*, Arasta Yayınları, Bursa-2001

kullanılan dinî başa çıkma tarzını etkilemediği gözlenmiştir. Öte yandan olumsuz dinî başa çıkma, ruhsal rahatsızlık belirtileri ve daha kaçınmacı-savunmacı başa çıkma tarzlarıyla ilişkiliyken, olumlu dinî başa çıkma ile ruhsal rahatsızlık belirtileri arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yine, olumlu dinî başa çıkmanın daha problem yönelimli başa çıkma tarzlarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Konuyla ilgili bir diğer araştırma Doğan (1997) tarafından yapılan “Duanın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri” adlı alan araştırmasıdır. Araştırmada, kısaca duanın birey üzerindeki psikolojik ve psikoterapik etkileri incelenmiştir. İki temel bölümden oluşan araştırmanın birinci bölümünde duanın tanımı yapılmış ve psikolojik etkileri anlatılarak teorik bir çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde ise, Türkiye’nin üç ilinde, farklı gelişim dönemlerine ait değişik yaş gruplarından elde edilen örnekleme uygulanan anketin sonuçları, tablolarla anlatılarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak, dinî pratikler içinde değerlendirilen dua davranışının bireyin psikolojisi üzerinde ruh sağlığını iyileştirici psikolojik ve psikoterapik etkilerinin olduğu tezi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ekler bölümünde ise, duanın psikolojik etkilerini gösteren örnek olaylar anlatılmıştır.

Ünal (1998) tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan “Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi” isimli çalışma da önceki tanıtılan araştırmalar gibi ampirik bir çalışmadır. Araştırmada dinî inanç, ibadet ve dua ile umutsuzluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Modern yaşamdaki hızlı toplumsal değişimlerden en çok ve çabuk etkilenen, aynı zamanda umut ve umutsuzluk duygularını en yoğun şekilde yaşayan kesim gençler olduğu için araştırma evreni olarak yüksek öğrenim gençliği seçilmiştir. İki ana bölüm halinde ele alınan çalışmanın birinci bölümünde; umut, umutsuzluk ve din kavramlarının gençlik alanı ile sınırlı olarak ilişkileri kavramsal analiz çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ankette elde edilen veriler tablolar halinde düzenlenip yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise, umutsuzlukla dinî inanç, ibadet ve dua arasında varsayıldığı gibi bir ilişkinin gerçekten olup-olmadığı, şayet varsa ne tür bir ilişki olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Özgül (1998) tarafından yapılan “Engellenme Durumları ve Tabiatüstü Yüklemeler Arasındaki İlişkiler” adlı bu tez çalışması, biri giriş bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde, çalışmanın önemi hipotezleri ve metodları verilerek yükleme, denetim odağı ve dindarlık ölçekleri gibi çalışmada kullanılan ölçekler zikredilmiştir. Birinci bölümde, yükleme, başa çıkma, denetim odağı, iç-dış güdümlü dindarlık yönelimi, engellenme kavramları ve ergenlerin dine olan ilgileri açıklanmış, ikinci bölümde de araştırmadan elde

edilen sonuçlar ve bu sonuçların yorumları yapılmıştır. Sonuç olarak ise, yükleme teorisinin teorik kavramlarının din psikolojisinde kullanılmasına ilişkin destekleyici veriler ortaya konmuştur.

Din-ruh sağlığı çerçevesinde bir başka çalışma Hayta (1993) tarafından yapılan “Psiko-Sosyal Uyum ve Dinî Pratikler” adlı yine bir saha araştırmasıdır. Yüksek öğretimde örgün din eğitimi gören ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ibadetleri ile psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişkiyi anket metodu ile inceleyen bu araştırma iki ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde tezin teorisini oluşturan gençlik, ibadet ve psiko-sosyal uyum gibi kavramlar, ilgili literatür taranarak izah edilmeye çalışılmıştır. Tezin ikinci bölümünde anket bulgularının dökümü ile birlikte değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda dinî pratiklerle, yani ibadetlerle ilgili bulgular önce tablo olarak verilmiş daha sonra tablolardaki bilgilerin dökümü yapılmıştır. Yine bu bölümde ibadetlerle birlikte tezin ana problemini teşkil eden psiko-sosyal uyum boyutları ile ilgili tablolar da yer almıştır. Bütün bulguların verilmesinden sonra yorum ve tartışma bölümünde araştırmanın hipotezleri test edilmiş, bulgularla ilişkilendirilerek yorum ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise, dinî bir eğitim alan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dinî pratikleri ile psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişkinin olumlu olarak gerçekleştiği, ibadetlerini yerine getiren bu öğrencilerin rahatlıkla toplumsal hayata uyum sağlayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Aslan (1994) tarafından yapılan “Dinî İman, Suç ve Tövbe İlişkisi” isimli yine bir yüksek lisans çalışmasında iman, suç ve tövbe kavramları ile bunların aralarındaki ilişki psikolojik ve dinî açılarından ele alınarak incelenmiştir. Araştırma psikolojik ve dinî literatüre dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tez, giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, metodu ve daha önce bu konuda yapılan bazı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, öncelikle konuyla ilgili temel kavramların tanım ve açıklamaları yer almış, bunun yanı sıra psikolojik bir kavram olarak duygunun tanımı ve niteliği açıklanarak suçluluk ve günahkarlık duyguları ile vicdan konusuna yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde de, dinî iman ve tövbe konuları geniş olarak işlenmiştir. Bu bölümde tövbenin psikolojik görünüşünün yanı sıra, günahkarlık duygularıyla vicdan-tövbe ilişkisi, iman-vicdan ilişkisi ve söz konusu ilişkilerin bireyin dinî-ahlakî davranışı üzerindeki olumlu yansımaları uygun örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, konunun genel bir özeti verilmiştir.

Din-ruh sağlığı ilişkisini -kişilik bağlamında- dolaylı olarak ele alan ampirik karakterli bir doktora çalışması da Gürses (1999) tarafından yapılmıştır. “Çağdaş

Kişilik Teorileri ve İslamî Kişilik Modelinin Karşılaştırılması -Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma” adlı Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin örneklem grubunu oluşturduğu bu araştırmada, iç ve dış güdümlü dindarlık ile inançsızlığın belirlenen kişilik değişkenleriyle ilişkisi incelenmiş, iç güdümlü dindarlık ve inançsızlık ile otoriteriyenizm arasında bir ilişki olduğu kanonik analiz yoluyla tespit edilmiştir. Öte yandan dış güdümlü dindarlık ile otoriteriyenizm ilişkisinin anlamlı fakat güçlü bir ilişki olmadığı, dindarlıkla ilgili tutumlar ve dogmatizm ilişkisinde ise, inançsızların dindarlardan daha dogmatik oldukları tespit edilmiştir. Dine karşı olumsuz tavır olanların yenilge ve gelişmeye karşı daha dirençli bir zihinsel kapalılık içerisinde oldukları, dış güdümlü dindarların ise daha az dogmatik oldukları saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada iç güdümlü dindarlık ile inançsızların önyargularının yüksek düzeyde ve birbirine yakın olduğu da tespit edilmiştir.²⁴

bc) Tasavvuf Psikolojisiyle İlgili Tezler

Tasavvufî yaşantı, bir amacı gerçekleştirme, dolayısıyla da bir hedefe varma sürecidir. Bu hedef ise temelde Allah'ta yok değildir. Bu bağlamda tasavvuf psikolojisi, bir mücadele ve çatışma psikolojisidir. Bu mücadele, bireyi içgüdülerin, maddî istek ve arzuların hakimiyetinden kurtarma ve Allah'ta yok olup Allah'la dirilme mücadelesidir. Bu sebeple sûfî, bu mücadeleyi verirken hem bilişsel hem de fiziksel bir çaba içerisine girer. Duygu, düşünce ve davranışlarıyla bir bütün olarak kendini buna hazırlar. Bu yolda yürürken sûfî bazı psikolojik aşamalardan geçer.²⁵

Bu bağlamda konuyla ilgili yapılan tezlerin bibliyografik bilgileri şöyledir:

- Bayzan, Ali Rıza, Çağdaş Psikoterapi Ekolleri Açısından Tasavvufî Bilinç Yapılanmasının Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1998, 130 sh.
- Gürsu, Orhan, Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1999, 161 sh.
- Ayyıldız, Osman, Şeyh-Mürît İlişkilerindeki Psikolojik Süreçlerin Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-2002, 189 sh.

Öncelikle Bayzan (1998)'ın yaptığı “Çağdaş Psikoterapi Ekolleri Açısından Tasavvufî Bilinç Yapılanmasının Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezine

24 Din-ruh sağlığıyla dolaylı yoldan ilişkisi olan bir diğer tez için bkz. Aslan, Zeynüddin, *Sengi Yoksunluğu ve Dinî Davranış*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-1994, 121 sh.

25 Peker, Hüseyin, “Tasavvuf Psikolojisi”, *O.M.Ü.İ.F.D.*, Samsun-1993, S.7, sh. 52

bakıldığında, araştırmanın giriş bölümünde “kişi-üstü deneyimler ve mistik tecrübe”nin ele alınarak söz konusu tecrübenin tasavvufi bilinç ile ilişkisinin kurulduğu görülmüştür. Fenomenolojik yorumlama yaklaşımına dayalı karşılaştırmalı yöntemle ele alınan konunun birinci bölümünde psikoterapi ekollerinden klasik psikanaliz, davranışçı terapiler, bilişsel davranışçı terapi ve danışan-merkezli terapinin temel varsayımları, terapi teknikleri ve görüşme örnekleri hakkında teknik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde tasavvufun tanımları, tasavvufi terbiye ve tasavvufta şeyh-mürid ilişkileri konularına yer verilmiştir. Üçüncü bölümünde ise psikoterapi ekolleri ile tasavvuf arasında fenomenolojik yorumlama yaklaşımına dayalı olarak karşılaştırmalı yöntem uygulanarak bir değerlendirmede bulunulmuş ve sonuç kısmında bulgular özetlenmiştir.

Tasavvuf psikolojisi üzerine bir diğer araştırma, Gürsu (1999) tarafından yapılan “Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam’a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi” adlı yine bir yüksek lisans çalışmasıdır. Gürsu bu çalışmada, sûfî grupların yaşantılarının, dünyayı algılayış şekillerinin, aşkın olana duydukları muhabbet sonucu koyuldukları yolculuklarının ilk anda onları diğer insanlardan farklı kıldığının altını çizmiş, uygulama ve teknikleri çerçevesinde şeyh-mürid arasındaki ilişkilerin bir anlamda psikoterapilerdeki terapist-hasta ilişkisine benzediğini saptamıştır. Öte yandan ben duygusunun yok edilmesinin, ‘id’in çeşitli istek ve arzularının yüce varlığa ulaşma ile yer değiştirmesi sonucu meydana geldiğini, kılavuzun sûfiye gündelik yaşamın zorluklarından sıyrılıp ulvî bir aleme taşıma noktasında rehberlik ettiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra din değiştirmelerin birden fazla motivasyon kaynağının olabildiğini, bu bağlamda entelektüel arayış, dramatik tecrübeler, kimlik bunalımı, estetik etkilenme, anlam arayışı gibi motivlerden söz edilebileceği gibi, bağlı bulunduğu dinden tatmin olamama, güven ve emniyet isteğinde de bahsedilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bireyi din değiştirmeye sürükleyen tek bir motif olabileceği gibi birden fazla motifin bir araya gelmesinin de din değiştirmede önemli bir faktör olabileceğini vurgulamıştır.

Konuyla ilgili son olarak Ayyıldız (2002) tarafından yapılan “Şeyh-Mürîd İlişkilerindeki Psikolojik Süreçlerin Analizi” adlı yüksek lisans çalışması teorik bir araştırma olup beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak, tasavvufî düşüncenin dinî ve fikrî temellerinin yanı sıra şeyh-mürîd kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Öte yandan müridin psikolojisiyle ilgili olarak tasavvufî yola girişin psikolojik süreci, müridin şeyhini algılayış biçimi, müridin tarikat yaşantısı ile mürîtte oluşan Allah tasavvuru ve müridin yaşadığı dinî

tecrübe konuları ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca, aynı psikolojik analizler şeyhin müridi üzerindeki etkileri bakımından da incelenmiştir. Daha sonra tasavvufi kavram ve süreçlerin psikanaliz ve analitik psikoloji açısından bir analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, tasavvufî hayatta yapılan irşad metodunda Batı tarzı psikanaliz, psikoterapi ve psikodrama uygulamalarına benzer kişilik geliştirme süreçleri ve Uzakdoğu mistisizmini andırır arınma süreçleriyle paralellikler görüldüğü ifade edilmiştir.²⁶

Ayrıca bu çalışmaların dışında Gürses (1990) tarafından yapılan “Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları”²⁷ isimli son dönem müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsirindeki psikolojik temaları konu alan bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tez, girişle birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın amacı, çalışmada takip edilen metot, araştırmanın kapsamı ve Elmalılı ile ilgili biyografik bilgiler verilmiştir. Araştırma, Elmalılı’nın tefsiri kaynak alınarak müslüman bir din aliminin, psikolojinin konusu olan insana yaklaşımını ve psikoloji perspektifiyle insanı ne ölçüde ele alabildiğini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma esnasında takip edilen metot olarak, Elmalılı’nın tefsiri ışığında psikolojinin konuları tespit edilmeye çalışılmış ve tefsirdeki yaklaşımlar, psikoloji alanındaki çalışma ve eserler dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma, kapsam olarak sadece Elmalılı’nın tefsiri ile sınırlandırılmıştır. Sonuç kısmında da tezin ana hatlarıyla bir özeti yapılmış ve Elmalılı’nın psikoloji konularına bakışının hemen hemen günümüz psikologların bakışına yakın olduğu belirtilerek Hamdi Yazır’ın müfessirliği yanında psikolog ve filozof yönünün de olduğu vurgulanmıştır.

C) U.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ’NDE DİN PSİKOLOJİSİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANS TEZLERİ

Bu bölümde, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne bağlı Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı’nda yapılan lisans/mezûniyet/bitirme tezlerine yer verilmiştir. Çalışma listesi, alfabetik sıraya göre “çalışmayı yapanın soyadı ve adı, tezin adı, yapıldığı yıl” şeklinde düzenlenmiştir.

26 Ayrıca Uludağ Üniversitesi’nde Tasavvuf Tarihi bilim dalı eksenli yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri hakkında bibliyografik bilgi için bkz. Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-2001

27 Gürses, İbrahim, *Elmalılı Tefsirinde Psikoloji Konuları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1990, 73 sh.; ayrıca yukarıda başlıkları verilen konuların dışında değerlendirilebilecek bir diğer tez için bkz. Hayta, Beyhan, *İbn Haldun’da Kişilik Teorisi -Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım-*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1994

- Ak, Hatice, Olumsuz Kişilik Yapılanmasında Ana-Baba Tutumlarının Etkisi, 2000
- Akdemir, Sacide, Üniversiteli Genç Kızlarda Günah Kavramı, 1996
- Akıncı, Sırrı, Kur'an'da Mü'minlerin Kişisel Özellikleri, 2002
- Akman, İlhan, Kitle İletişim Araçlarının Gençlerin Dinî Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkileri, 1996
- Akyüz, Erhan, 7-12 Yaş Grubu Çocuklarda Allah İnancı ve Tasavvuru, 1995
- Aktan, Samet, İslâm Kültüründe İlâhî Aşk, 1998
- Aladağ, Günay, Gazâlî'de Dinî Şüphe, 2000
- Altuntaş, Kadir, Mistik Tecrübenin Psiko-Sosyal Motivleri, 1996
- Arıcı, Asude, Dua'nın Psikolojik Etkisi, 2002
- Aslan, Zeynüddin, Üniversite Öğrencilerinin Dua Konusundaki Tutumları, 1987
- Atan, Sami S., Ölümsüzlük Arzusu ile Ahiret İnancı Arasındaki İlişkiler, 2001
- Atım, Ahmet, Psiko-Sosyal Açıdan İntihar ve Dinî Davranış, 1996
- Ayaktaş, Mehmet, İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Aileleriyle Olan İlişkileri, 2002
- Aydın Ayşe, Psikolojik Açıdan Şiddet, 2002
- Aydın, Hüseyin, Ruh Sağlığında Dinin Etkisi, 2001
- Aydın, Ayşe, Günümüzde Göç ve Sosyo-Psikolojik Etkileri, 2002
- Aygören, Yeşim, Kadın Tesettürüne Psikolojik Yaklaşımlar, 2000
- Aygün, Mustafa, Asrımızın Hidayet Olayları ve Motivasyon Faktörleri, 1984
- Aytekin, Gülay, Gençlik Döneminde Tövbenin Kişilik Üzerindeki Etkileri, 2001
- Avcı, Ayşegül, Din-Kişilik Gelişiminde Aile Faktörü, 1994
- Bal, Mahmut, 7-12 Yaş Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşünce Gelişimi, 1996
- Baldan, Muslu, Temel Eğitim, 1983
- Balı, Ahmet, Çocukta Çekingenliğin Sebepleri ve Eğitimi, 1985
- Bayer, Coşkun, Hz.Ebu Bekir'in Kişiliği, 2002
- Bayer, Çiğdem, Ergenlerde Suçluluk ve Günahkarlık Duygularının Dinî Hayata Etkileri, 2002
- Bayram, Ali, Bursa İmam-Hatip Lisesindeki Gençlerin Tutum ve Davranışları, 1982
- Baysal, Fahri, İnsan ve Allah Sevgisinin Psikolojik Dinamikleri, 2002

- Benli, Rüştü, Ölüm Psikolojisi ile Dinî İnanç Arasındaki İlişki, 2002
- Beydoğan, Meliha, Dinî İnançların İntihar Olaylarını Önlemedeki Etkisi, 2000
- Bıyık, Bircan, Dinî Kişilik Gelişimine Aile ve Okulun Etkisi, 2002
- Boz, Şule, Grubun Birey Üzerindeki Etkileri, 1998
- Bulut, Şeyda, 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Kavram Gelişiminde Ailenin Sosyo- Kültürel ve Ekonomik Durumlarının Etkisi, 2000
- Burhan, Necla, Kur'an Kursu Öğrencilerinde Din Duygusunun Gelişimi, 1995
- Can, Selim, Üniversite Öğrencilerinin Dua Konusundaki Tutum ve Davranışları, 1998
- Candar, Rıdvan, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi ve Uyum Problemleri, 1996
- Çadırcı, Müzeyyen, Allah'ın İsimlerinde Sevgi ve Korku İçeren Unsurlar Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım, 2002
- Çağlar, Kemal, Ergenlik Çağındaki Gençlerin Dinî Şüphe ve Tereddütleri, 1986
- Çakmak, Züleyha, Zorluklarla Başa Çıkma Dinin Rolü (İnşirah Suresi Örneği), 2000
- Çalışkan, Adnan, İbn Haldun'da Çevre-Kişilik İlişkisi, 2000
- Çaput, Ali, Fazlur-Rahman'ın İnsan-Allah ve Dünya Görüşündeki Psikolojik Unsurlar, 2001
- Çelebi, Sedat B., Mukaddime'de Psikolojik (Metapsikolojik) Olaylar, 2000
- Çelik, Ümmühani, Psikolojik Açıdan İbadetin Faydaları, 2002
- Çelik, Zeynep, Olumsuz Kişilik Yapılanmasında Anne ve Babanın Genç Üzerindeki Etkisi, 2002
- Çelikkilek, Mehmet, Kimlik ve Din, 2002
- Çelikörs, F. Betül, Dua Psikolojisi, 2000
- Çetin, Hacer, Hz. Aişe'nin Kişiliği, 2000
- Çetin, Kasım, Ergenlik Çağı Gençlerinde İbadet, Dua ve Tecrübe, 1984
- Çetinkaya, Fatih, İhtida ve Kişilik Değişimleri, 2002
- Çınar, Abdülkadir, Gençlikte Kimlik Arayışı ve Din, 2002
- Demir, Eyüp, İntihar ve Din, 2002
- Demir, Kadriye, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde Çocuk ve Genç Psikolojisi, 2002
- Dinç, Erdoğan, Mezar Ziyaretleriyle İlgili Batıl İnanış ve Uygulamaların Motiv ve Etkenleri, 1988

- Doğru, İsmail, Lise Öğrencilerinde Dinî İnanç, Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Araştırma, 2002
- Döner, Nurhan, 7-11 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Kavram (Allah, Melek, Şeytan, Sevap, Günah, Cennet, Cehennem) Gelişimi, 1997
- Duman, Fatma, Genç Kızlarda Dinî Uyum Sorunları, 1995
- Dursun, Halit, Dinî Duygu ve Tutumlara Göre Din Adamı Hakkındaki Görüşlerin Tespiti, 1986
- Er, Hacer, Kimlik Arayışı ve Din, 1999
- Erdoğan, Kezban, Ölüm Korkusu ve Dinî Davranış İlişkisi, 1999
- Ergün, Kadir, Erol Güngör'ün Din ve Toplum Görüşü, 1987
- Ergüney, Mehmet, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşünce Gelişimi, 1997
- Ersoy, Alaattin, Çocuğun Dinî Gelişiminde Anne ve Babanın Etkisi, 2002
- Esentürk, Nezahettin, Çocukta Dinî Duygunun Gelişmesi, 1985
- Eşer, Hatice, 3-7 Yaş Arası Çocuklarda Dinî Duygunun Tezahürleri, 2002
- Evirgen, Muharrem, Dinî İnanç ve İbadetlerin Stres Üzerine Etkisi, 1999
- Gül, Mehmet, Gençlerin Dine Olan İlgileri, 1981
- Gül, Kamil, İbn Hazm ve Erich Fromm'da Sevgi ve Aşk, 1998
- Gültekin, Fatma, Ana-baba Tutumlarının Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişimindeki Rolü, 2002
- Günay, İlknur, Dinî İnanışın Ahlâkî Davranışa Etkileri, 1994
- Gündoğdu, İbrahim, Gençlerin Kişilik Gelişimini Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler, 2001
- Güngör, Derya, Kur'an Ayetlerinden Hareketle Yahudi Kişilik Yapısı, 2002
- Gürbüz, Seher, Genç Kızların Dinî Bilgileri, 1996
- Gürses, İbrahim, Genç Psikolojisinde Din-Bilim Çatışmasının Motivleri ve Etkileri, 1987
- Güzel, Ali, 7-12 Yaş Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşünce Gelişimi, 2002
- Hızlı, Mefail, Mukaddime'de Psikoloji, 1984
- Işık, İsmail, Varoluşçuluk-İnsancıl Psikoloji ve İslâm'da İnsan Anlayışı, 2002
- İmre, Mustafa, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed Psikolojisi, 2001
- İyiyürek, Niğmet, Çocuğun Dinî Gelişiminde Anne ve Baba Faktörü, 2002
- Kahya, Osman, İhya u Ulumid-din'de Din Psikolojisi, 2000
- Kaldırım, Zeynep, Depremin İnsan Psikolojisine ve Dinî Hayatına Etkisi, 2002

- Kalender, Aslan, Ergenlik Dönemi Gençlerinde Görülen Sosyal Çatışmalar ve Psikolojik Bozukluklar, 2002
- Kalyoncu, Halil, Kur'an'da Peygamber Dualarının Psikolojik Yönden Analizi, 2000
- Karabekmez, M.Emin, 7-12 Yaş Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi, 2002
- Karaca, A.Nur, Ergenlik Döneminde (11-17 yaş) Ahiret İnancı ve Psikolojik Etkileri, 2002
- Karadeniz, Fatma, Kur'an'da Kalp Kavramı, 2000
- Karagül, Nilüfer, Hz.Muhammed (a.s.)'in Liderliği, 1997
- Karkaç, M. Çavuş, Anne-baba Tutumunun Çocuğun Dinî Gelişimine Etkisi ve Çocukta Tanrı Tasavvuru, 2001
- Kasımoğlu, Emine, Üniversiteli Genç Kızların Dinî İnanç ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma, 2002
- Kayabay, H.İbrahim, Genç Psikolojisinde Din-Cinsiyet Çatışması ve Etkileri, 1989
- Kayacan, Dilek, 0-6 Yaş Çocuklarda Ahiret İnancının Oluşması (Sevgi ve Korku Bağlamında Bir Yaklaşım), 2001
- Kaygısız, İbrahim, İhyâ'da Din Psikolojisi, 1984
- Kayış, M. Süleyman, Duanın İnsan Üzerindeki Etkileri, 2001
- Kayış, Serhat, Üniversite Öğrencilerinde Dinî İnanç, Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Araştırma, 2001
- Keleş, Abdulkakim, Davetin Psikolojik Temelleri, 2000
- Keleş, Yusuf, İslâm Dininin Türk Adet ve Gelenekleri Üzerindeki Tesirleri, 1981
- Keskin, Ahmet, İntihar Olaylarına Toplu Bakış ve İntihar Olaylarında Dinin Rolü, 1984
- Kısa, Cihat, Sahabenin Kişilik Tipolojisi, 1999
- Kızılay, Mehmet, Suçluluk ve Günahkarlık Duyguları, 1985
- Kural, Hasan, Çocukta Dinî Duygu ve Allah Tasavvuru, 1997
- Kuran, Ayşen, Psikolojik ve Teolojik Açından Fıtrat, 1999
- Kurt, Mehmet, Çocuklarda Allah İnancı ve Tasavvuru, 2001
- Küçükkalp, Emine, İslâm Kültüründe İnsan Doğası, 2002
- Küçükcan, Talip, Üniversite Öğreniminin Dinî İnanç ve Tutumlar Üzerine Etkilerinin Araştırılması, 1986
- Kobya, Emine, Ergenlik Dönemi Cinsel Gelişim Özellikleri ve Cinsel Gelişimin Dinî İnanç Üzerindeki Etkisi, 2002

- Koç, Mustafa, Yaşlılık Döneminde Ölüm Düşüncesi ve Ahiret İnancı, 1999
- Kolukisa, Ö.Faruk, Dinî Tasavvufî Tecrübe ve Muhammed İkbâl'de Dinî Tasavvufî Tecrübe, 2002
- Koyuncu, Rukiye, Çocuklarda Benlik ve Kişilik Gelişimi, 1999
- Kozpınar, Semiha, Psikolojik ve Sosyo-Kültürel Faktörlerin Etkisiyle Dine Dönüş, Din Değiştirme Olayları, 1988
- Köse, Nurcan, İbadetin Ruh Sağlığına Etkileri, 1995
- Malkoç, Z. Zehra, Çocuklukta Ahlâk Gelişimi, 2002
- Merdın, Saadetin, Einstein'ın Teorileri ve Dünya Görüşümüze Katkıları, 1982
- Mestanlar, Yıldız, Din ve Kişilik İlişkisi, 1985
- Metin, Fevziye, Psikanalizde Rüya Sembolizmi, 2000
- Oruç, Mehmet, Fertlere Göre Allah İnancının Kaynağı, 1985
- Örnek, Ahmet, Dindar ve Dindar Olmayan İnsanların Dine Yönelme Sebeplerinin İnanç Boyutu, 2002
- Özalp, Fatih, Beden Dili ve Eğitimdeki Önemi, 1999
- Özden, Şebnem, Erich Fromm'un İnsan ve Din Anlayışı, 1995
- Öztürk, Hakkı, Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Dua Psikolojisi, 2002
- Öztürk, İlknur, Sokak Çocuklarının Psiko-Sosyal ve Dinî Sorunları, 2002
- Parlak, Ömer, Yaşlılık Dönemi, 1997
- Sağlık, Sabiha, Hz.Peygamber (s.a.v.)'in Tebliğine Karşı Müşriklerin Tutumları, 1999
- Salman, Meral, Ruh Sağlığı Açısından Sıkıntı ve Dinî Davranış İlişkisi, 1999
- Söylev, Ö.Faruk, Ergenlik Çağı Gençlerini Dine Yaklaştıran ve Dinden Uzaklaştıran Sosyal Sebepler, 1997
- Söyleyici, Ayşegül, Aile ve Çevresinin Yanlış Dinî Tutumlarının Bağımlı, Depresif, Şizoid Kişilerde Dinî Kişilik Gelişimine Etkileri, 2001
- Şahin, Hümevra, Bir Kadın Modeli Olarak Hz. Aişe'nin Kişiliği, 2002
- Şahin, Muhsin, Çocukta Allah İnancı ve Tasavvuru, 1987
- Şahin, Necmettin, Ergenlerde Suç Davranışlarına Aile Ortamının Etkisi ve Din, 2002
- Şengül, Meryem, Kur'an'da Nifak Psikolojisi, 1999
- Tarhan, Mehmet, Dinî Şahsiyetin Gelişmesinde Sosyo-Kültürel Çevre Faktörleri, 1981
- Taşkıreç, M.Kamil, Dinî Şahsiyet Gelişimi, 1983
- Tavlaş, Şahin, Freud Psikanalizi ve Tenkidi, 1997

- Tek, Abdurrezzak, Sûfilerin Yaşadıkları Mistik Tecrübelerin Analizi, 1998
- Tekerek, Atakan, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı Meal-Tefsirine Göre Şahsiyet Çeşitleri, 2001
- Topkara, Adem, Namaz İbadeti ve Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım, 2001
- Turlin, Hasan, Hidayet Olaylarında Etkili Psiko-Sosyolojik Faktörler, 1984
- Tüzen, İ.Fatih, Din Görevlileri ve İletişim (İmam-Cemaat Etkileşimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım), 2001
- Ustabaşı, Zübeyir, Varoluşçu Psikoloji ve Din İlişkisi, 2002
- Uzun, Cağfer, 7-12 Yaş Arası Yetiştirme Yurdundaki Çocukların Dinî Duygu ve Düşünce Gelişimi, 1986
- Ünal, Sefer, Mistik Yaşayışın Psiko-Sosyal Motivleri, 1985
- Üstün, Süleyman, Çocukta Dinî Düşüncenin Gelişimi, 1984
- Yalduz, Seda, 3-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî ve Ahlâkî Gelişim, 1999
- Yaşar, Cemal, Çocukta Dinî Duygunun Gelişimi, 1984
- Yaşar, Gülcan, Tövbe Psikolojisi, 1999
- Yavuz, İbrahim, Kur'an'da Nefs Kavramı, 2000
- Yıldırım, Mehmet, Din Eğitiminin Gençlerin Heyecan Gelişimi ve Sosyal Çevreyle Olan İlişkilerine Etkisi, 1986
- Yiğit, Seher, İbadetlerin (Namaz, Oruç, Dua, Tövbe) İnsanın Ruhî Gelişimine Sosyal Etkileri, 2002
- Yolcu, Hamit, Kitle Psikolojisi, 1998
- Yurt, Ekrem, 2-7 Yaş Grubu Çocuklarda Din Duygusunun Gelişimi, 1994
- Yüksel, Ayşe, İlahiyat Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri, 2001

SONUÇ

İnsan ve davranışını inceleme konusu yapan psikoloji bilim dalı, araştırmalar arttıkça ve çalışma konuları giriftleştikçe, kendi içerisinde gelişim psikolojisi, endüstri psikolojisi gibi bir çok alt dallara ayrılmıştır. Bu bağlamda din psikolojisine bakıldığında, özellikle Türkiye'de din psikolojisi oldukça yeni bir bilim dalıdır. Dolayısıyla din psikolojisiyle ilgili konuları anlama ve açıklamaya yönelik çalışmaların tarihçesinin oldukça yeni olduğu söylenebilir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren nispî de olsa bir artış gözlemlenmektedir. Fakat bu durum elbette ki din ve insan ilişkilerini psikolojik perspektiften ele alan çalışmaların yeterli düzeye geldiği anlamına gelmez.

Bu çalışmanın amacı ise, makalenin başında da belirtildiği gibi Uludağ Üniversitesi'nde din psikolojisiyle ilgili yüksek lisans ve doktora çalışmalarını -

tespit edilebildiği kadarıyla- tanıtıma çalışmaktan ibarettir. Bunun yanında makalenin son bölümünde, adı geçen üniversiteye bağlı İlahiyat Fakültesi'nde yapılan lisans tezlerinin ayrıntıya girilmeden bir dökümü verilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de din psikolojisiyle ilgili en fazla çalışma yapılan üniversitelerden biri Uludağ Üniversitesi olduğu için adı geçen üniversite tercih edilmiştir.

Bibliyografik çalışmalar, aslında konuyla ilgili çalışan uzman kuruluşların işidir. Ancak Türkiye'de bu tür çalışmaların şu veya bu sebeplerle yeterince yapılmadığı bir gerçektir. Belirli bir bilim dalında çalışan araştırmacılar içinse, telif eser yazma daha cazip gelmektedir. Fakat bilimsel araştırmaların sonuçlarına bakıldığında çalışmaların, aslında angarya gibi görülen bu tarz derleme-dokümantasyon çalışmalarına dayandığını söylemek mümkündür.

Din psikolojisiyle ilgili yapılan tezlerin muhteva analizleriyle ilgili kısa bir değerlendirme yapılacak olursa, teorik çalışmaların konuyla ilgili psikolojinin çeşitli alt dallarından elde edilen bilgilerin derlenmesi ve böylelikle bazı mukayese ve sonuçlara gidilmesi şeklinde yapıldıkları söylenebilir. Ampirik tarzda yapılan araştırmaların ise, Türkiye'de bu konudaki ilk çalışmalar olduğu için bazı eksikliklerle birlikte, konuyla ilgili olarak ileride yapılacak çalışmalara ışık tutabilecek nitelikte oldukları ifade edilebilir. Ayrıca bu çalışmalarda elde edilen sonuçların birçok açıdan birbirlerini desteklemiş oldukları gözlemlenmektedir. Son olarak, ilgili bilim dalının Türkiye'de daha çabuk ve daha hızlı yol alıp istenilen seviyede bir literatür oluşturabilmesi için din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar sadece ilahiyat fakülteleriyle sınırlı olmamalıdır. Dolayısıyla Türkiye'deki bilim paradigmasının değişmesine, daha interdisipliner bir anlayışa kavuşmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, üniversitelerdeki akademik yapılanma ile ilgili yeni açılımlar sağlanmalı, özelde din psikolojisi bilim dalı Batı'daki gibi ilahiyat fakültelerinin yanı sıra psikoloji fakültelerinde de ana bilim dalı düzeyinde temsil edilip, bu kurumlarda da adı geçen bilim dalıyla ilgili araştırmalar yapılmalıdır.